

שיטת הרמב"ם בעדים זוממים

הרמב"ם מנקודת מבטו היסודית והרחבה, מתוך העוצמה המיוחדת של המסורת, ראה את השיטתיות שעולה מן המקורות השונים. תורתו היחודית של הרמב"ם רואה ממעוף הנשר את המקורות, ומחדשת מבט יחודי על המסורת הקיימת זה מכבר.

בבואנו לעיין בשיטתו של הרמב"ם בעדים זוממים, מהו עקרם, ויסודם ומהו יחסם לעדים מכחישים, אין אנו מוצאים עיסוק יסודי ורציני בדבריו. רואים אנחנו, רק שביבים של דיונים באחרונים, הבאים בצורה מקומית שמעלים בעיות שונות, ומנסים לפתורן באופן מקומי משהו.

כדי להבין את שיטתו יש להציג שיטה כוללת של ה"נשר הגדול" - הרמב"ם, ובסקירה אחת לראות את שיטתו. זה נכון בכל סוגיה, וזה נכון גם לגבי עדים זוממים.

עדים זוממים - סברא או חידוש?

מקור בגמרא

הגמרא בבא קמא (עב:) מביאה מחלוקת בין אביי ורבא לגבי עדים זוממים. מתוך מחלוקת זו ניתן ללמוד כמה יסודות בעניין עד זומם.

" איתמר: עד זומם אביי אמר - למפרע הוא נפסל. רבא אמר - מכאן ולהבא הוא נפסל".

הגמרא מסבירה את שיטתו של אביי:

"מההוא שעתא דאסהיד הוה ליה רשע, והתורה אמרה אל תשת רשע עדי".

ומיד אח"כ את שיטתו של רבא:

"עד זומם - חידוש הוא, דהא תרי ותרי נינהו מאי חזית דציית להני, ציית להני וכו'".

ובהמשך הגמרא מובא איכא דאמרי, שבו רבא מודה לאביי, וסיבתו של רבא היא "פסידא דלקוחות".

ההלכה נפסקת בסוגיא זו כאביי, וזו אחת מששת המחלוקות בין אביי לרבא, שבהן הלכה כאביי (ר"ת יע"ל קג"ם - "עד זומם").

שיטת הטור

הטור פירש כההבנה הפשוטה, שרבא סובר שעדים זוממים הוא חידוש. התורה חידשה את הדין, שמאמינים לעדות הכת המזימה, שבלעדיו היינו קובעים, שהעדים מכחישים זה את זה ואין מאמינים לא לאלו ולא לאלו. מצד ההגיון אין עדיפות לכת השניה על הכת הראשונה - שתי הכיתות של העדים שוות זו לזו בדבריהם.

לעומת זאת, דעת אב"י היא שהעדים השניים נאמנים לפסול את הראשונים. כנראה צריך לומר, שאב"י סובר שהכת השניה נאמנת לפסול את הכת הראשונה, בדומה לעדות של כת על חברתה שהיא גזלנית ופסולה לעדות. זו שיטתו של הטור (ח"מ סימן לח) וזה לשונו:

"מה יש בין הכחשה להזמה? הכחשה אינה בגוף העדים, אלא שמכחישין אותן, שאלו אומרים פלוני לוח מפלוני, ואלו אומרים יודעין אנו שלא לוח, כי היינו אצלו כל היום וראינו שלא לוח. והזמה בגוף העדים, שאומר באותו שעה שאתם אומרים שלוח הייתם עמנו. ומפני זה האחרונים נאמנים, כיון שמעידין על גופן של העדים והוי כאלו העידו עליהן שהרגו הנפש או שחללו שבת והן אינן נאמנים על עצמן לומר לא עשינו כך וכך."

סברא או חידוש - שיטת הרמב"ם

עיון ראשוני בדברי הרמב"ם מגלה שתי הבנות אפשריות בדבריו.

וזו לשון הרמב"ם בהלכות עדות:

"מי שהעיד בשקר ונודע בעדים שהעיד בשקר - זהו עד זומם".

(הלכות עדות פ"ח ה"א)

מדבריו בפשטות משמע שפסק כאב"י, והכת השנייה נאמנת לפסול את הראשונה - בדומה לשיטת הטור.

בהמשך דבריו כותב הרמב"ם:

"וזו שהאמינה תורה עדות האחרונים על הראשונים - גזירת הכתוב היא".

(הלכות עדות פ"ח ה"ג)

מדברים אלו של הרמב"ם משמע, שעדים זוממים חידוש הם, ואם כן יוצא שהרמב"ם סובר כמו רבא בסוגיא (בניגוד לפסק הגמרא כאב"י ב"יע"ל קג"ס"). יוצא אם כן, שעדים מזימים אינם נאמנים לפסול בדומה לעדים על גזלות, אלא גזרת הכתוב היא.

נחלקו המפרשים בכוונתו של הרמב"ם. האם כוונתו לפסוק כדברי רבא דחידוש הוא. ואז, מתעוררות על דבריו שתי קושיות:

1. כיצד זה פסק כרבא ביע"ל קג"ס?

2. כיצד ניישב את הסתירה בדברי הרמב"ם שהבאנו לעיל?

או שמא פסק כאב"י, ואז נצטרך ליישב את לשונו של הרמב"ם בהלכה ג' "גזירת הכתוב היא".

שיטת ה"כסף משנה"

הרדב"ז והכסף משנה פירשו, שהרמב"ם פסק שעדים זוממים הם "לישנא דחידוש". אולם אין כלל סתירה לשיטתו של אב"י, כיון שאב"י עצמו הסכים, שעדים זוממים הם חידוש של התורה, וכל חידושו של אב"י במחלוקתו עם רבא, הוא שהעדים נפסלים למפרע. ואכן להלכה (פ"י ה"ד) פסק הרמב"ם שעדים זוממים נפסלים למפרע, אך מ"מ עדים זוממים גזירת הכתוב היא.

שיטה זו בדברי הרמב"ם חולקת על הטור הסובר שנחלקו אב"י ורבא האם עדים זוממים הוא חידוש אם לאו.

אם כן, עדיין נשארה הסתירה מדברי הרמב"ם בהלכה א', שם משמע שכת שניה נאמנת, וכדבריו שם " ונודע בעדים שהעיד בשקר".

שיטת הצ"ח

שיטה שניה, שיטת הצ"ח, סוברת, כי גזירת הכתוב באה ללמד אותנו דין אחר. עדים זוממים הם לא חידוש, אלא גזירת הכתוב מלמדת אותנו שתרי כמאה. ולכן, עצם נאמנות השניים לפסול את הראשונים היא מסברא, ואינה חידוש.

וזה לשון הצ"ח (אחרי שהביא את דברי הכסף משנה):

"ואני אומר דדבריו דחוקים, דכיון דבגמרא אמרינן דטעמא דרבא הוא משום חידוש ואם כן בודאי הא בהא תליא. ואב"י לא סבר לה כלל דהוא חידוש. לכן נראה לי לומר דגם הרמב"ם סובר כי יש טעם בדבר לאב"י, והיינו טעם דכתב הטור... ומה שכתב הרמב"ם גזירת הכתוב הוא, היינו רצונו לומר מה שהאחרונים נאמנים על הראשונים אפילו היו הראשונים מאה כמו שכתב הרמב"ם אחר כך".

לפי דבריו אלו של הצ"ח, דעת הרמב"ם זהה לדברי הטור, ואין סתירה כלל בין דברי הרמב"ם בהלכה א' שם שהגדיר כשיטת אב"י, שכת שניה נאמנת כי נודע שהראשונה שקרנית, ובהלכה ג' בדבריו על גזירת הכתוב התייחס לדין אחר, והוא שגודל הכת אינו משפיע על נאמנותה, ודבר זה גזירת הכתוב הוא.

אולם, על דבריו של הצ"ח יש להקשות. אם דין פשוט הוא, ששניה פוסלת את הראשונה, מדוע צריך את גזירת הכתוב שתרי כמאה הרי הדבר פשוט, שהרי הוא ככל עדויות שבעולם?

הגדרת "הזמה" מול הכחשה

המקור במשנה

המקור להגדרת הזמה ולעומתה הכחשה היא המשנה במכות:

"אין העדים נעשים זוממים עד שיזימו את עצמן, כיצד? אמרו,, מעידין אנו באיש פלוני שהרג את הנפש". אמרו להם: "היאך אתם מעידים, שהרי הנהרג הזה או ההורג הזה היה איתנו אותו היום במקום פלוני"? - אין אלו זוממים. אבל אמרו להם: "היאך אתם מעידים שהרי אתם הייתם עמנו אותו היום במקום פלוני"? - הרי אלו זוממים ונהרגים על פיהם".

(מכות ה.)

מתוך המשנה נובעות שלוש הגדרות חשובות:

- כדי להיקרא עדים זוממים, צריכים העדים להזים את עצמן.
- אם הכת השניה מעידה על ההורג או על ההרוג שלא היו במקום, הרי זו הכחשה.
- אם הכת השניה מעידה על העדים שלא היו במקום, הרי זו הזמה.

כפי שראינו לעיל, בנסיון לברר אם עדים זוממים הם חידוש או סברא קשה למתוח את הקו המפריד בין הזמה לבין הכחשה.

לשינא דחידוש הקו המפריד הוא די פשוט. גזירת הכתוב קובעת את הרבדל בין הזמה לבין הכחשה, ואין צורך למצוא הפרדה מצד ההגיון האנושי. התורה חידשה דין שכאשר העדים היו במקום אחר - עדות זו יוצאת מכלל דיני הכחשה לדין אחר, דין הזמה.

אולם, לא כך המצב כאשר באים להגדיר ולבאר לשיטה הסוברת, שעדים זוממים פסולים מצד הסברא. מה ההגיון וההבדל בין הזמה להכחשה כפי שהוגדר במשנה זו? איזה שינוי איכותי בסברא נוצר בעקבות עדות ההזמה מול הגדרת העדות המוכחשת, הרי על פניו נראה כי שתי צורות העדות הן עדויות של הכחשה?

המקור בגמרא

בגמרא ישנו מונח שונה מעט מהמשנה, והוא מדגיש הדגשה נוספת גם אם אינו מסביר בצורה ברורה ומדויקת. את המושג "יזימו את עצמן" מפרשת הגמרא "עד שתשקור גופה של עדות".

שיטות בהבדל בין הכחשה להזמה

שיטת רש"י

רש"י - בד"ה: "שיזימו את עצמן" - "שיזימו אותן בעסקי גופן ולא בעסקי הרוג והורג", וכן בהמשך "גופה של עדות - גופן של עדים". רש"י מדגיש את ההבדל בין עדות מוכחשת לעדות מוזמת. לפי דבריו של רש"י, עדות מוכחשת, זו עדות על סיפור הדברים ולכן אין האחת נאמנת על השניה. ואילו כאן, העדות היא על גופן של עדים, על כשרותם ואמינותם, ולכן, הכת השניה נאמנת יותר מן הראשונה.

עדות מוזמת דומה במהותה על פי דבריו, לעדות הטוענת שפלוני פסול לעדות כיוון שהוא גזלן, רשע דחמס או רשע סתם (תלוי בשיטות הראשונים). שיטה זו דומה לדברי הטור שהבאנו לעיל.

שיטת ר' חננאל

ר' חננאל הביא את שיטת הגאונים, הם פירשו באופן שונה את המשנה בעקבות הצורך לבאר את חוסר הבהירות במשנה וזה לשונו:

"כי פירשו עד שיזומו עצמן - עד שיחרישו ולא יכחישו המוזמים את המזימים".

הסבר דבריהם הוא, שעצם השתיקה של הכת הראשונה, היא הודאת הכת הראשונה מכוח "שתיקה כהודאה", זהו ההבדל בין עדות הכת הראשונה לעדות הכת השניה.

הכת הראשונה למעשה, **מזימה את עצמה**, היא מודה בשתיקה שאינה דוברת אמת, ולכן, הכת השניה היא הדוברת אמת.

יוצא, שלשיטת הגאונים ישנה משמעות שונה מפירוש רש"י ללשון "יזימו את עצמן". לרש"י, הכת השניה מזימה את גופן של העדים הראשונים, ואילו לדברי הגאונים, הכת הראשונה מזימה את עצמה.

שיטת הרמב"ם

נראה כי הרמב"ם, הלך בכיוון חדש, בהסבירו את דברי המשנה והגמרא. הרמב"ם בהלכות עדות בהסבירו את ההבדל בין הכחשה להזמה כתב הרמב"ם כך:

"ומה בין הכחשה להזמה? הכחשה בעדות עצמה, זאת אומרת: היה הדבר הזה, וזאת אומרת: לא היה הדבר הזה, או יבוא מכלל דבריה שלא היה. והזמה: בעדים עצמן, ואלו העדים שהזימום אינן יודעים אם נהיה הדבר או לא היה".

(פרק י"ח הלכה ב)

בהמשך דבריו מדגים הרמב"ם את ההכחשה:

"כיצד: עדים שבאו ואמרו ראינו זה שהרג את הנפש או לווה מנה לפלוני במקום פלוני, ואחר שהעידו ונבדקו באו שניים אחרים ואמרו ביום זה ובמקום זה הינו עמכם ועם אלו כל היום ולא היו דברים מעולם, לא הרג זה את זה ולא זה הלווה את זה, הרי זו הכחשה".

ועוד מדגים הרמב"ם את ההזמה:

"אבל אם אמרו להם, אנו אין אנו יודעים אם זה הרג את זה ביום זה בירושלים כמו שאתם אומרים, או לא הרגו. ואנו מעידים שאתם עצמכם הייתם עמנו ביום זה בבבל, הרי אלו זוממים ונהרגין או משלמיף".

שני תנאים מונה הרמב"ם בדבריו:

- שהמזימים לא ידעו את פרטי המעשה.
- שכת ראשונה היתה במקום אחר בכלל.

כך גם משמע מסוף דבריו בהלכה זו:

"הואיל והעדים שהזימום לא השגחו על עצמה של עדות כלל אם אמת היה או שקר".

סיכום דברי הרמב"ם

לדברי הרמב"ם ההבדל בין הזמה להכחשה הוא, שהעדים המזימים לא השגחו על פרטי סיפור העדות.

נראה באופן ברור, כי המקור לדברי הרמב"ם היא המשנה במכות (ה:). אם כן, יוצא שיש לרמב"ם פרשנות שלישית במושגים "עצמה של עדות ועצמן של עדים".

עצמה של עדות - ההכחשה היא בסיפור הדברים.

עצמן של עדים - ההזמה היא ללא שום התיחסות למקרה אם היה אמת או שקר, אלא אך ורק על העדים עצמם.

דברי הרמב"ם על הבדל זה, בין הכחשה להזמה, אינו מובן. נצטרך להסביר בהמשך דברינו, את ההגיון העומד מאחורי הדברים.

”הכחשה תחילת הזמה”

המקור בגמרא

הגמרא בבא קמא (עג:) דנה בדין הכחשה תחילת הזמה.

שיטת רבא

”אמר רבא עדים שהוכחו ולבסוף הוזמו נהרגין, דהכחשה תחילת הזמה היא, אלא שלא נגמרה”.
מוכיח זאת רבא מהבריתא:

”מעידני באיש פלוני שסימא את עין עבדו והפיל שינו, שהרי הרב אומר כן ונמצאו זוממין, משלמים דמי עין לעבד”.
מסביר רבא את הבריתא:

”כגון דאתו בי תרי ואמרי הפיל את שינו וסימא את עינו, דבעי מיתב ליה הרב דמי עינו, ואתו בי תרי מציעאי ואמרי עינו והדר שינו, דלא בעי למיתב ליה אלא דמי שינו, דקא מכחשי ליה קמאי למציעאי, והיינו שהרי הרב אומר כן, דניחא ליה במאי דקאמרי, וקתני: ונמצאו זוממין, מציעאי משלמין דמי עין לעבד, שמע מינה: הכחשה תחילת הזמה היא”.
לפי הסברו של רבא מדובר בשלוש כיתות שונות:

- כת ראשונה העידה שהפיל את שינו וסימא את עינו - פסק הדין היה שהעבד משוחרר וצריך הבעלים לשלם דמי עין.
- כת שניה מעידה להפך שסימא עינו ואחר כך הפיל שינו - לאדון יש אינטרס בעדות זו שפוטרת אותו מדמי העין.
- כת שלישית מזימה את השניה ולכן, שניה משלמת דמי עין, שזממה להפסיד לעבד. למרות שהעדים הכחישו זה את זה, ההזמה מכריעה, שכת ראשונה צדקה בדבריה וההכחשה שהיתה קודם, היא תחילתה של ההזמה.

דברי רבא הינם להלכה ואינם סותרים דברי הרמב"ם בהלכה ב', כיון שהעדים הזוממים אינם יודעים מהמעשה כלל, ואינם מעידים עליו.

שיטת אביי

אביי חולק על דברי רבא ומסביר שמדובר ש”אפכינהו ואזמינהו”.

מסביר שם רש”י:

”אי דהוכחו על ידי כת ראשונה, שוב אין כת שלישית מזימתו והכא כשאין שם כת ראשונה אלא הם... הכא כגון שכת שניה אפכינהו ואזמינהו - שאמרו

להם אותו היום שאתם אומרים עמנו הייתם במקום פלוני אבל ביים אחר הוא, ואיפכא הוא".

(ד"ה: "א"ל אביי לא")

לפי פירוש רש"י זה, אביי סותר חזיתית את דברי הרמב"ם בדבריו בהלכה ב', שבהזמה אין כלל התיחסות של הכת השניה למקרה עצמו וכל התיחסותם היא רק לגופה של הכת הראשונה. לפי אביי מדובר בשתי כתות, האחת מעידה שסימא את עינו ואחר כך הפיל את שינו, ואילו השניה מעידה להפך, שהפיל שינו וסימא עינו, וכשהופכים את המקרה הרי באותה נשימה הכת השניה מזימה את הראשונה והזמתם מתקבלת כהזמה ממש, אם כן זו קושיה גדולה על דברי הרמב"ם.

שיטת המהר"י בן לב

ה"לחם משנה" הביא את הקושיה שהקשנו בשם המהר"י בן לב, ומביא עוד שמכוח זה הכריע המהר"י בן לב, שכל ההבדל בין הכחשה להזמה לדברי הרמב"ם הוא: האם העדים משנים את המקום בו נעשה המעשה, או לא.

וז"ל הלח"מ:

"אחרי כתבי ראיתי בפסקי המהריב"ן לב ז"ל (חלק ב' סימן ס"ג), דסובר דאית ליה לרבינא דהיכא דאמר עימנו היה הלווה ועדים במקום פלוני דהוי הזמה. ולדעתו מה שאמר רבינא עמכם ועם אלו הוא משום דלא שינוי מקום, אבל שינוי המקום ואמרו במקום אחר הייתם עמנו, אפילו שאמרו הלווה ג"כ, הוי הזמה"

(ה"לחם משנה" שם)

לפי פרשנותו של הלח"מ, אם עקר לגמרי את העדות ושינה את המקום הוי הזמה, ואם לא עקר לגמרי, הוי הכחשה. (יש להודות, שישנה אחיזה מסוימת בדברי הרמב"ם כדברי המהר"י בן לב, גם אם פשט דבריו של הרמב"ם אינו כך).

שיטת ה"לחם משנה"

ה"לחם משנה" לאחר דיון בדברי המהר"י בן לב דוחה אותם ומציע הסבר משלו:

"ולי נראה לתרץ, דשאני התם שהם דברים חלוקים שאומר אותו היום עימנו הייתם במקום פלוני וביום אחר היה הדבר והיה בהפך, והזמה הוי לחוד והכחשה לחוד, לכך מהני התם הזמה אע"פ שהיה עמה הכחשה משא"כ כאן קמ"ל".

לפי ה"לחם משנה", יש מקרים שבהם ישנה הכחשה והזמה בו זמנית, ולפי הרמב"ם זה נקרא הכחשה. אולם ישנם מקרים, של שתי אמירות נפרדות באמירת ההזמה של הכת

השניה, ובמקרה כזה יסכים הרמב"ם, שאין זה מעכב ויכולה להיות גם הזמה וגם הכחשה. אומנם, מדברי הלח"מ לא ברור מהי הגדרתה המדויקת של ההפרדה הנ"ל.

שיטת ה"תומים"

הסבר נוסף מביא התומים. התומים מחלק בדברי הרמב"ם בין מקרה בו ההכחשה היתה ללא צורך וללא משמעות הלכתית, לבין מקרה שההכחשה נצרכת כדי לחייב או כדי לפטור, במקרה כזה הרמב"ם סובר שאין זו הזמה.

"ומה צורך לזה ומה מועיל זה, אלא דהמה גם כן מכוונים להכחשה, ומי יאמר הזמה עיקר, דלמא הכחשה עיקר"?

(תומים חו"מ סימן לח)

כוונתם של הכת השניה להזים ולהכחיש בו זמנית, מעוררת ספק רק במקרה שסיפור ההכחשה מיותר הלכתית כיון שאין נ"מ למעשה. הספק הוא האם להזים נתכוונו, או להכחיש נתכוונו.

אולם במקרה של "אפכינהו ואזמינהו", כיוון שגם ההכחשה וגם ההזמה משפיעות על ההלכה, הרי שהכת השניה התכוונה בוודאות להזים את הכת הראשונה. ולכן, גם הרמב"ם יודה שההזמה קיימת, וההכחשה במקומה עומדת.

שיטת "הכסף משנה"

ה"כסף משנה" אומר שהלכה כרבא, ומדבריו אלו נראה, שהוא רומז למה שהבאנו בתחילה, שכל דעת הרמב"ם ושיטתו היא רק אליבא דהלכתא, ולאביי צריך לומר שהדין שונה, לפיכך אין להקשות מדברי אביי על הרמב"ם.

דברים אלו של ה"כסף משנה" שההלכה כרבא, מדוייקים מלשון הרמב"ם:

"ועדים שהוכחשו ולבסוף הוזמו, הרי אלו נהרגין או לוקין או משלמים, מפני שהכחשה תחילת הזמה היא, אלא שעדיין לא נגמרה".

(הלכות עדות פ"יח ה"ד)

משמע שפוסק כרבא שהכחשה תחילת הזמה היא, וזה כדברי ה"כסף משנה".

שאלות נוספות באחרונים על שיטת הרמב"ם

בספרי האחרונים מצויים חקירות רבות בדברי הרמב"ם. להלן נביא שתי שאלות מדגמיות על שיטת הרמב"ם, שעדים זוממים אינם מעידים על המקרה הנידון, אלא על מקומם של העדים בזמן העדות בלבד.

קושיה ראשונה - מ"באחד בשבת הרג פלוני את הנפש"

הגמרא במכות מביאה מקרה של עדות הזמה הכוללת גם עדות הכחשה:

ואמר רבא, באו שנים ואמרו: בחד בשבתא הרג פלוני את הנפש, ובאו שנים ואמרו: עמנו הייתם בחד בשבתא, אלא בתרי בשבתא הרג פלוני את הנפש. ולא עוד, אלא אפי' אמרו: ערב שבת הרג פלוני את הנפש נהרגין. דבעידנא דקא מסהדי - גברא לאו בר קטלא הוא".

(מכות ה.)

אם באו שניים ואמרו, שבאחד בשבת הרג פלוני את הנפש, ובאו שניים והזימום ואמרו באותו יום עמנו הייתם, אלא בשני בשבת או בערב שבת הרג פלוני את הנפש, הרי המזמים נהרגים, דין זה סותר את דברי הרמב"ם, שהרי יש הכחשה בעדותם.

וכך פסק הרמב"ם בהלכות עדות :

"שנים שאמרו באחד בשבת הרג זה את הנפש במקום פלוני. ובאו שנים ואמרו ביום זה עמנו הייתם במקום אחר רחוק, אבל ביום שלאחר יום זה הרגו בודאי. אפילו העידו האחרונים שקודם כמה ימים הרגו, הרי זה ההורג עם עדיו הראשונים נהרגין שהרי הוזמו, שבעת שהעידו שהרג עדיין לא נגמר דינו ליהרג...".

(הלכות עדות פרק יט)

דבריו אלו של הרמב"ם מתחזקים את השאלה שעוררנו לעיל. נציין, שכאן לא יועיל תירוץ של ה"כסף משנה" שהרמב"ם פסק כרבא, כיון שכאן ישנו מקרה של הכחשה והזמה ובכל זאת מביא הרמב"ם דין זה כדין הזמה דוקא.

לשיטת ה"לחם משנה", התירוץ שיש להפריד את העדויות של ההכחשה ושל ההזמה מועיל, שהרי כאן כת שניה אומרים שהמקרה היה בזמן אחר, בדומה "לאפכינהו ואזמינהו". התירוץ של התומים שהובא לעיל טוב גם למקרה זה, שהרי ההכחשה מועילה לחייבו מיתה, ולכן אין זה דומה למקרה שהביא הרמב"ם, אלא למקרה של אפכינהו ואזמינהו, כיון שיש כאן עדות הנצרכת לעניין אחר.

ברור כי גם למהר"י בן לב הדין יסתדר כיוון שלשיטתו לא מתחילה כלל הקושיה.

קושיה שניה - מ"פלוני רבעני לאונסי"

קושיה נוספת נביא מהגמרא ביבמות :

"מת הרגתיו הרגנוהו - לא ישא את אשתו. הוא ניהו דלא ישא את אשתו, הא לאחר תנשא, והאמר רב יוסף: פלוני רבעני לאונסי - הוא ואחר מצטרפין להרגו, לרצוני - רשע הוא, והתורה אמרה: אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס".

(יבמות כה.)

עתה נבאר את הדים שעדות "פלוני רבעני לאונסי" מתקבלת בב"ד. ישנו דין, שעדות שאי אתה יכול להזימה אינה עדות, ולכן צריכה להיות אפשרות תיאורטית להזים את הכת הראשונה. במקרה שלנו הכת הראשונה מורכבת מאדם המעיד שפלוני רבע, וגם שהדבר היה באונס. הכת המזימה צריכה לטעון שכת ראשונה לא היתה במקום האירוע, אלא עמנו הייתם במקום אחר, ובמקרה שלנו התוצאה מהעדות היא שהכת השניה בנוסף להזמה, מכחישה את הכת הראשונה הטוענת שאחד מהם נרבע לאונסו. עצם האמירה עמנו הייתם במקום אחר, מכחישה את עדות הנרבע. לפי שיטת הרמב"ם עדות זו צריכה להיות עדות מוכחשת ולא מוזמת. אם כן קשה על הרמב"ם מפשט הגמרא.

סיכום שיטת הרמב"ם

שיטת הרמב"ם:

עד כה ראינו שהרמב"ם פסק - לישנא דחידוש. ובמידה שהעדים גם מזימים וגם מכחישים זו הכחשה. עדים זוממים יקרא כך רק במידה שהעדים שהזימום לא השגיחו על עצמה של עדות כלל. המושג עצמן של עדים ע"פ הרמב"ם, יוסבר בשונה מרש"י ור"ח.

הקושיות על שיטת הרמב"ם:

- מ"אפכינהו ואזמינהו" - שיטת אב"י שעדים שהכחישו והזימו בו זמנית נאמנים.
- מהסוגיא "באחד בשבת הרג פלוני את הנפש".
- מהסוגיא "פלוני רבעני לאונסי", שהוא ואחר מצטרפים להורגו.

הצעת פתרון לישוב שיטת הרמב"ם:

הקדמה - סוגית הזמה שלא בפניהם

ראשית, כדי לענות על הקושיות ולבאר את שיטתו של הרמב"ם, נביא את הגמרא בכתובות:

"א"ר אבהו, אין מזימין את העדים אלא בפניהם, ומכחישין את העדים שלא בפניהם, והזמה שלא בפניהם נהי דהזמה לא הוי הכחשה מיהא הויא".

(כתובות כ.)

ופירש רש"י:

"נהי דהזמה לא הויא לעונשם לא נפש ולא ממון, הכחשה הויא - לבטל עדותם".

"כסף משנה" הביא גרסא אחרת ברש"י:

"שהרי באים לעונשן נפש או ממון, והתורה אמרה: והועד בבעליו, יבוא בעל השור ויעמוד על שורו".

הרמב"ם פסק כלשון הגמרא:

"אין מזימין את העדים אלא בפניהם, ומכחישין את העדים שלא בפניהם, ועדים שהוזמו שלא בפניהם, הוכחשו. לפיכך אם מתו עדים שהזימום קודם שיזימו אותם בפניהם, אין כאן עדות שהרי הכחישו זה את זה".

לשיטת הרמב"ם יש לדון האם במידה והוזמו הכת הראשונה שלא בפניהם, נפסלת הכת הראשונה אם לאו. נחלקו בזה הריב"ש ומהרי"ט עם הש"ך ומהרלב"ח.

הסבר הריב"ש - כת ראשונה נפסלת

הריב"ש, שהובא בבית יוסף (חוו"מ סימן ל"ח), מסביר שאם ההזמה אינה בפניהם, אמנם הכת המוזמת נקראת מוכחשת, אולם אין הכוונה שתהא מוכחשת כדרך שאר כתות המכחישות זו את זו, שזו באה בפני עצמה ומעידה וזו באה בפני עצמה ומעידה. אלא, כיוון שהוזמו בגופן אפילו שלא בפניהם, הכת המזימה כשרה ודאית והראשונה פסולה.

הסבר זה מנסה הריב"ש להוכיח מתוך דברי הרמב"ם. גם פשט לשונו של רש"י לפי גירסת הגמרא שלנו, מורה כדברי הריב"ש, שבי"ד לא יעניש את הכת הראשונה, אבל הוא יבטל את עדות הראשונים, כדרך עדות מוזמת.

הסבר הש"ך - כת ראשונה כשרה

כתב הש"ך על דברי הריב"ש:

"לפי ענין דבריו אינם מוכרחים, והרמב"ם מיירי בעדים שלא ניזומו כולם, ושאיני התם. וגם מה שהביא מהרמב"ן, שפסל כשמתו ואמרו (כת שניה) גזלנים הם. וי"ל דשאני התם שמעידים על גופן של עדים שהם גזלנים, משא"כ הכא".

הש"ך דוחה את הוכחת הריב"ש, כפי שניסה להוכיח מהרמב"ם והרמב"ן. כמו כן, הוא מחלק בין עדות על פסול גזלנות לבין עדות על פסול הזמה, אולם מה הוא החילוק - סתם ולא פירש.

הנתיבות (חו"מ סל"ח, סק"ב) הסביר את דברי הש"ך, שאין זהות בין פסול גזלן לבין פסול בעדים זוממים. בעדות על גזלן, זו עדות על גופן של עדים ממש, בעוד שבהזמה התורה חידשה שעדים שניים נאמנים, וזאת למרות שאין הבדל בין הכחשה להזמה. זאת ע"פ הגמרא בסנהדרין (כז.). שהביאה נפקא מינא בין אביי לרבא: "דפסלינהו בגזלנותא" - אלמא דפסול בגזלנות לאו חידוש הוא. כלומר, טוען הנתיבות בסברת הש"ך, שבמידה וההזמה לא בפניהם - הכת הראשונה אינה נפסלת, ושתי כיתות העדים הם כעדות מוכחשת ממש.

לעומת זאת דעת הריב"ש היא, שאין זהות בין עדים זוממים, שלא בפניהם לבין עדות מוכחשת רגילה. כל ההשוואה היא רק לעניין פסק הדין, שאין מענישים עדים זוממים שהוזמו שלא בפניהם, אבל כת שניה נפסלת.

מחלוקת דומה מהרלב"ח - מהרי"ט

מחלוקת דומה בדין זה מצאנו בין המהרלב"ח והמהרי"ט.

המהרלב"ח הוכיח שלא כדברי הריב"ש מסוף דברי הרמב"ם:

"גם מה שפירש הרב ריב"ש ז"ל, במה שאמר הכחשה הויה, היינו לומר שהמוזמת היא המוכחשת וכו' הוא דוחק גדול. ואם יש מהמפרשים שסובר כן ראוי לו לומר אותו בפירוש. **הרי לנו ראיה כוללת ממה שלא כתבו הפוסקים ז"ל שאין דעתם כדברי הרב ריב"ש ז"ל בזה.** ומלבד זה יש מהם ז"ל שבא מפורש בדבריהם בפירוש, שאינם סוברים כסברתו ז"ל בדברי הרמב"ם הוא מבואר, שהרי מלבד מה שדקדק בלשונו על הדרך שכתבתי בהעתיקו אלו הדינים. שבפרק י"ח בהעתיקו הדין שלפנינו כתב אין מזימין את העדים אלא בפניהם וכו'. ובפרק כ' כתב באותם הב' דינים אין עדים זוממין נהרגין וכו',

שנראה מזה שיש חלוף בדין בין אלו הנושאים. מלבד זה ביאר לנו הרב בפירושו כי זו היא דעתו, שהרי הדין שכתב הרב על אותם הב' דינים אף על פי שהוזמו ונפסלו לכל עדות שבתורה אם אמת הדבר שלדעתו ז"ל גם כשהוזמו שלא בפניהם הדין הוא כן, למה לא כתבו למעלה בפרק י"ח על אותו הדין כי שם הוא יותר מחודש בודאי אבל מאחר שכתבו על אותם הב' דינים שבפ"כ ולא כתבו בפ"ח על דין הזמה שלא בפניהם נראה ודאי שכשהוזמו שלא בפניהם אינם פסולים לעדות ואין עדותם בטלה מכל וכל, אלא שהיא מוכחשת. ואין כאן עדות שהרי הכחישו זו את זו".

(שו"ת מהרלב"ח סימן קלו ד"ה: "גם מה")

המהרי"ט לעומת זאת סבר כדברי הריב"ש:

"מדברי ריב"א ז"ל בהגהת אשר"י משמע הכי, שכתב פסק ראב"ה דאם קבלו עדות שלא בפני ב"ד דיעבד הוי עדות. וריב"א הוכיח משם דלא הוי עדות וה"פ: מכחישים את העדים שלא בפניהם דהכחשה לא הויא חוב דעדים כלל אלא חוב דבעל דין, והרי הוא בפנינו, ע"כ משמע דמפסלי לענין שלא נקבל עדותם כלל. גם מדברי הריב"ש ז"ל בתשובה רס"ז מוכח כן שכתב אהא דהזמה שלא בפניהם נהי דהזמה לא הויא הכחשה מיהא הויא, היינו לומר, שהמוזמת היא המוכחשת דכיון שהוזמו בגופן אפילו שלא בפניהן הכת המוזמת היא המוכחשת לבדה. וכן בהיא דאין העדים נעשים זוממין עד שיזומו את כולם דמכל מקום פסולים הם לכל עדות בתורה וכו'. וכן נמי בעדים שהוזמו שלא בפניהם וכן נראה מלשון רש"י ז"ל עכ"ל. משמע מדבריו, שנפסלו לגמרי לכל העדויות שהעידו בעלמא דומיא דהוזמו מקצתן, דקאמר אלמא מהניא עדותן של אלו לפסול כל עדויות שהעידו".

(שו"ת מהרי"ט חלק ב' אה"ע, סימן מג, ד"ה: 'ועל מה')

עדים זוממים חידוש גם לאביי

נראה לי, להכריע כדברי הש"ך והמהרלב"ח בביאור דברי הרמב"ם, שהזמה שלא בפניהם היא ממש עדות מוכחשת.

יצא לו לרמב"ם מגמרא זו שורש ויסוד גדול. הרמב"ם לא קיבל את סברת הטור שכת ראשונה נאמנת מצד הסברא, דעת הטור מתאימה לשיטת הריב"ש, שאמנם אין הכת הראשונה נענשת כיון שההזמה לא בפניה, אבל להיפסל היא נפסלת כיון שכך ההגיון מורה. יתכן שבעקבות שיטתו השכלית של הרמב"ם, שהאמת צריכה להיות מוחלטת ומוכחת, לא נראית לו, סברת הטור כיון שבשיטת הטור, הקו המפריד בין הכחשה

להזמה, הוא דק ואינו ברור דיו. לכן קובע הרמב"ם, שגם אביי סובר שעדים זוממים חידוש הוא שחידשה התורה, שיפסלו עדים זוממים כמו בפסול גזלנים. ולא משום שיש זהות בין הפסולים של עדים זוממים ועדים גזלנים מצד הסברא והמציאות, אלא שכך קבעה התורה. מעיקר הדין ללא חידושה של התורה, העדים היו מוגדרים כמכחישים. כיוון, שהעדים האומרים עמנו הייתם טוענים למעשה, עדות שקר העדתם, ואין בין זה לבין הכחשה ולא כלום.

מה החידוש בעדים זוממים?

התורה חידשה שעדים זוממים הופכים לצד הנתבע בבית הדין. אם קודם לכן הם היו צד שלישי ואובייקטיבי, ההזמה הופכת אותם לנידונים. בית הדין פותח נגדם משפט זוטא, בו הוא מפסיק את הדיון במקרה הקודם, ונפנה לעסוק בעדים. לכן, העדים הזוממים מעידים על גופן של עדים בדומה לגזלנים. מעתה ואילך, הם אינם עדים, הם הנתבעים.

כלל זה אינו חל במקרה, שאין הם נמצאים לפנינו. במקרה כזה, לא שייך לומר שהם נידונים כיוון שלא דנים אלא בפני בעלי הדין. או אז, אנחנו חוזרים לדין הבסיסי, וללא החידוש הם חוזרים להיות עדים מכחישים, וכדעת הש"ך ומהרלב"ח שאפילו אין פסולים לעדות.

לפי זה ניתן להסביר את החילוק בין עדים זוממים למכחישים. במקום שכת שניה באה ומזימה וגם מעידה על המקרה, הרי היא נשאת בגדר של **כת מכחישה**, כיוון שלא פתחה דיון חדש בבי"ד על העדים, אלא השאירה את הדיון על המקרה הישן שכבר נידון קודם בבי"ד. במקרה כזה אין כוחה של הכת השניה גדול יותר מהכת הראשונה, כיון שכל כוחה ונאמנותה של הכת השניה נובע מגזירת הכתוב, שמפנה את הדיון לכת הראשונה, מבטלת מהם שם העדים ומגדירה אותם כבעלי דין הנתבעים על עדות שקר. ולכן לפי שיטת הרמב"ם, כת זו היא כת מכחישה.

לפיכך שתי הקושיות הנוספות שהבאנו אינן קשות יותר. הקושיה "מאפכינהו ואזמינהו", לפי הלח"מ, שבמקום שהעדויות חלוקות מועילה הזמה המעורבת עם הכחשה להקרא הזמה, מה שאין כן במקום שאין העדויות חלוקות, אלא זו עדות אחת. כשהעדויות חלוקות ניתן להפריד את הדיונים במקרה, ולומר כי ישנה הכחשה על המקרה, ועדיין ישנו דיון נפרד על העד הזומם. הפרדת הדיונים יכולה להתבצע כיון שיש כאן שתי עדויות חלוקות.

לפי ה"תומים" עדות הנצרכת ומחייבת הלכתית, מורה גם היא על הפרדת הדיונים כיוון שההכחשה מועילה לעניין אחר. לכן ניתן שוב להפריד את הדיונים. דיון אחד על המקרה ובו העד משמש כצד שלישי אובייקטיבי, ודיון נוסף על העד.

צריך לציין שבמקום שבו עולה החשד שהכת השניה רוצה להכחיש ולא להזים, הרי שאין כאן עדים זוממים. לפי דברנו מובן הדבר. שכן העניין תלוי בדעת הכת השניה, האם היא פותחת דיון חדש, משפט זוטא, על הכת הראשונה, או באה לסתור דבריה.

הקושיה מ"פלוני רבעני לאונסי" - שם הכת השניה גם מזימה וגם מכחישה את האומר פלוני רבעני לאונסי. ע"פ דברנו, מובן הדבר, אין בעיה בעדות על המקרה. הבעיה מתחילה רק כשכוונת העדים להתוכח ולהכחיש, אבל כשכוונת העדים להתחיל דיון חדש, משפט זוטא, הוויכוח על הפרטים אינו מפריע.

סיכום

חידשה התורה בעדים זוממים שאין הם עדים מכחישים, אלא שכת שניה נאמנת, כדברי הרמב"ם בפ"ח הלכה א'. אבל כאשר העדים השניים מעידים על גופן של עדים, מה שאין כן כאשר העדים גם מכחישים, במקרה זה לא יתחיל דיון נפרד על הכת הראשונה, לכן נשארים העדים מכחישים זה את זה כדן התורה הבסיסי.

כמו כן, במקרה ואין העדים הזוממים לפנינו, אין אפשרות להזים את העדים כיון שאינם לפנינו, ולכן נשארים העדים בגדר עדים מכחישים.

כשהכת השניה מתכוונת לפתוח דיון על העדים בדומה לעדות על גזלנות, חידשה תורה, שהדיון יעסוק בכשרות העדים. במקרה כזה כלל לא נעסוק בפרטי המקרה, שם עדים יתבטל מכת ראשונה, והם ילבשו את בגדי הנידונים. כת שניה נאמנת כי אין שם עדים אלא הם, ומשפט חדש יפתח.

ויה"ר שכל המקטרגים על עם ישראל ומעידים עלינו שקר, יוזמו ויעשה להם כאשר זממו לעשות.

